

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Д и п л о м н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»:

на тему: **«Греко-католицька церква наприкінці XVIII - на початку
XX ст.: формування української національної конфесії»**

«The Greek Catholic Church in the late 18th and early 20th centuries: the formation of the
Ukrainian national confession »

Виконала: студентка заочної форми
навчання спеціальності 032 Історія та
археологія
Матвейчук Марини Сергіївни

Керівник д.і.н., проф. Музичко О.Є.
Рецензент: к.і.н., доц. Луговий О. М.

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ __ від _____ 2022 р.
Завідувач кафедри

_____ Бачинська О. А.
(підпис) (прізвище, ініціали)

Захищено на засіданні ЕК № __
протокол № __ від _____ 2022 р.
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)
Голова ЕК

_____ Сминтина О. В.
(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Джерельна та історіографічна база роботи	6
1.1. Джерельна база роботи	6
1.2. Основні віхи еволюції історіографії проблеми	7
Розділ 2. УГКЦ в історичних процесах наприкінці XVIII ст. – першій половині XIX ст.	10
2.1. Основні віхи реалізації ідеї церковної унії в Україні у XVI – XVIII ст.	10
2. 2. Становлення УГКЦ в Австрійській імперії	12
2. 3. УГКЦ під час революційних подій 1848 – 1849 років	15
Розділ 3. Еволюція УГКЦ у другій половині XIX ст. – на початку XX ст.	18
	18
3.1. Сприяння УГКЦ соціально-економічному розвитку українців	20
3.2. УГКЦ як чинник розвитку української культури	22
3.3. Діяльність УГКЦ серед української діаспори Північної та Південної Америки	
Висновки	26
Список джерел та літератури	29

ВСТУП

Актуальність. В історіографії релігії та церкви наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. в Україні відбулося суттєве поживлення після десятиліть забуття та викривлень у радянський період. Серед цих питань особливу увагу привертає історія Української Греко-католицької церкви (далі - УГКЦ). Утворення і тривале існування цієї церкви є феноменальним явищем української історії, бо з дестабілізуючого фактора життя України наприкінці ХVІ – ХVІІ ст. вона змогла впродовж подальшого часу перетворитись у важливий чинник національного відродження та боротьби за незалежність. Сучасний період розвитку українського суспільства позначений активною участю релігійних установ в процесах громадського життя. Агресія Російської Федерації проти України закономірно зумовлює зменшення значення російського православ'я за збільшення ролі українських церков у зміцненні України. Тому існує потреба дослідження діяльності церковних інституцій та їхнього впливу на окремі складові життєдіяльності українського соціуму.

Метою роботи є аналіз процесу перетворення уніатської церкви у національну українську церкву наприкінці ХVІІІ ст. – на початку ХХ ст.

Для реалізації мети маємо розкрити такі **завдання**:

1. Розкрити специфіку джерельної бази теми.
2. Окреслити основні етапи розвитку історіографії проблеми.
3. Виявити передумови та причини еволюції УГКЦ у національну церкву українського народу та його регіональну специфіку.
4. Зазначити проблеми, що викликали на шляху розвитку УГКЦ як національної церкви.
5. Систематизувати відомості щодо основних завдань УГКЦ та шляхи їх реалізації.
6. Проаналізувати внесок духовенства УГКЦ у соціально-економічний, громадський та культурний розвиток українського народу.

7. Підсумувати значення УГКЦ для збереження та розвитку української ідентичності та культури українців діаспори.

Об'єктом роботи є УГКЦ. **Предметом** роботи є еволюція становища УГКЦ, діяльність її клиру.

Хронологічними рамками роботи є кінець XVIII ст. – початок XX ст. Ці рамки зумовлені віховими політичними змінами в історії Європи: розподілами Речі Посполитої, поразкою Османською імперією, та анексією території заходу України Австрійською імперією, ліквідацією УГКЦ на Правобережжі і, навпаки, посиленням потенціалу УГКЦ у складі підавстрійської Східної Галичини. Нижня хронологічна межа зумовлена початком Першої світової війни у другій половині 1914 року, що докорінно вплинуло на усі галузі життя.

Географічні межі роботи зумовлені межами поширення УГКЦ у зазначений історичний період, тобто заходом України (головним чином, Східна Галичина, Північна Буковина, Закарпаття), що перебував тоді у складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії, а також осередки ГКЦ у діаспорі.

Методи дослідження. Нашу роботу виконано на базі загальнонаукових принципів системності, об'єктивності, логічної послідовності, історизму. Це дозволило розглянути розвиток УГКЦ як взаємозумовлена багатьма чинниками закономірне історичне явище, що має проєкцію і в наш час. Метод історичного аналізу та синтезу дозволив з'ясувати спільне та особливе щодо діяльності УГКЦ на різних історичних етапах. Біографічний метод був покликаний виявити деякі характерні риси життя та діяльності служителів віри. Елементи статистичного методу використовувалися для реконструкції більш об'єктивної картини внеску священників у проєкти, що мали вплив на громадське життя, підняття національної свідомості населення. Синергетичний підхід використовувався для реконструкції еволюції становища конфесії.

Джерельна база роботи визначається досить широкою постановкою теми. За традиційною видовою ознакою це актові та наративні джерела.

Перші дозволяють розкрити передусім статистичні дані, а другі – дізнатися мотивацію історичних діячів, їх емоції, реакцію на історичні події на суб'єктивному рівні. За змістовним наповненням можемо виокремити дві основні групи джерел: ті, що висвітлюють діяльність УГКЦ на території сучасної України та другу групу – поза її межами. Повніше схарактеризуємо джерельну базу у першому підрозділі першого розділу нашої роботи.

Робота має ґрунтовну **історіографічну базу**. Найбільший внесок у вивчення нашої теми зробили українські науковці, передусім львівські та чернівецькі. Серед них найпомітнішими є дві групи: конфесійна, служителі УГКЦ, та світські, фахові науковці. Перші переважали від витоків історіографічної традиції до початку ХХ ст. У ХХ ст. й особливо в наш час дедалі виразнішою є позаконфесійне вивчення історії УГКЦ. В українській історіографічній традиції теж можна виокремити дві групи: авторів з України та осіб, що працювали у діаспорі. Головні історіографічні етапи розробки теми здебільшого відображали етапи загальної історії УГКЦ. Більш докладно наш історіографічний екскурс наведено у другому підрозділі першого розділу нашої роботи.

Новизна роботи зумовлена постановкою теми та структурою роботи. В такому вигляді в історіографії проблема ще не була розглянута.

Матеріали нашої роботи було апробовано на 78-й звітній студентській науковій конференції ОНУ імені І.І.Мечникова.

Структура роботи покликана сприяти максимальному розкриттю завдань. Робота складається з вступу, висновків, списку джерел та літератури та трьох розділів, що включають вісім підрозділів. У першому розділі розкрито джерельну та історіографічну базу роботи. Другий розділ присвячено історії греко-католицизму в Україні у складі Австрійської імперії, третій – розвитку УГКЦ в Австро-Угорській імперії та зусилля спрямовані на поширення у діаспорі, збереженню церкви як форми національної ідентичності у діаспорі. Основна частина роботи складає 26 сторінок. Загальний осяг роботи – 38 сторінок.

Розділ 1.

ДЖЕРЕЛЬНА ТА ІСТОРИОГРАФІЧНА БАЗА РОБОТИ

1.1. Джерельна база роботи

Багатогранна діяльність УГКЦ відображена у величезній кількості джерел. Частина цих джерел, що були опублікованими, використано у нашій роботі. Цінну інформацію містять актові джерела. Йдеться, зокрема, про діловодство закладів. Для висвітлення впливу УГКЦ на громадське життя Галичини нами використано цінне видання протоколів засідань та книги кореспонденцій Головної Руської Ради, що існувала у Львові у 1848 – 1851 роках [5]. На підставі ознайомлення з цими документами можна зробити висновок про провідну роль греко-католицьких священників у діяльності цієї організації. Документи показують як священники впливали на формування національної української ідеї.

Специфічним, емоційно забарвленим, є вид мемуарних джерел. У спогадах отця О. Заклинського представлена широка панорама участі священників у створення та діяльності Головної Руської Ради у Львові, зокрема, українсько-польським взаєминам [6]. Важливими є спогади секретаря митрополита А. Шептицького Тита Войнаровського, що ілюструють діяльність УГКЦ серед галицьких селян [1]. Спогади священника О. Пристая ілюструють долю священників УГКЦ за океаном [15].

Прикладом цінного нарративного свідчення є «Хроніки парохії греко-католицької церкви у Чернівцях» Келестина Костецького (1843–1919), настоятеля собору Успіння Пресвятої Богородиці. Статус довголітнього провідника УГКЦ у регіоні дозволив отцю залишити цінні свідчення щоденникового характеру про розвиток цієї конфесії на Буковині, наприклад, про зв'язки з А. Шептицьким. Власне, листування між К. Кестецьким та А. Шептицьким включено у другу частину видання записів, що здійснили

Н. Мизак та А. Яремчук [9]. Прикладом іншого епістолярного джерела, що допомагає краще зрозуміти перипетії історії, є листування Я. Головацького [8]. Проблематика поширення УГКЦ у діаспорі висвітлювалась на шпальтах преси, передусім провідної американської газети українців «Свобода».

Ще одним видом джерел є праці священників, присвячені широкому колу не лише релігійних питань. Зокрема, І. Могильницький, Т. Войнаровський, А. Шептицький та ін. у своїх публікаціях торкалися мовної, економічної та національної проблематики [2; 11; 12]. Низка священників (М. Зубрицький) заявили про себе як учасники наукового життя й тому їх праці мають історіографічний та етнографічний інтерес [7].

1.2. Основні віхи історіографії проблеми

Історіографія теми почала формуватися вже у роки становлення ГКЦ в австрійській імперії. В австрійський період одним з засновників історіографії питання став член «Руської трійці» Я. Головацький. Він присвятив увагу діяльності священників під час Весни народів. Частково його зауваження мали мемуарний характер, адже він сам був учасником цих подій [4]. Одним з перших докладно вивчав діяльність УГКЦ у Галичині провідний місцевий історик першої половини XIX ст. Денис Зубрицький [41].

Більш ґрунтовні дослідження теми тривали у другій половині XIX – першій половині XX ст. У цей час активно формувався один з найбільш традиційних жанрів – біографічний. Так, Д. Вінцковський висвітлив діяльність голови Головної Руської Ради Г. Яхимовича [27].

На початку XX ст. у працях В. Гнатюка та М. Лозинського про діяльність священників було згадано у контексті широкої панорами українського національного відродження українців, підданих Габсбургів [31; 59]. Центром світських історико-церковних досліджень стало Наукове товариство імені Т. Шевченка, у діяльності якого брали участь й священники. На великому впливі УГКЦ на національні процеси у південній Україні наголошував

М. Грушевський. На думку історика, священикам вдалося перетворити свою церкву на національну для українців [36; 37, с. 478]. Певний скептицизм вченого до церкви був зумовлений його соціалістичним світоглядом та критикою москвофільства частини священиків.

У 1920-30-х роках у міжвоєнній Галичині провідним центром дослідження УГКЦ залишалось НТШ. Окупація СРСР усієї України на завершальному етапі Другої світової війни зумовила занепад церковної історіографії загалом і історіографії УГКЦ зокрема. УГКЦ діставалась спеціальна порція ненависті від пропаганди. Прикро, але пропагандистські праці написали й фахові історики [68]. Попри те, що у них були наведені деякі факти, часто вони подавалися у викривленому контексті, з політично заангажованими коментарями. В подібному дусі історія УГКЦ висвітлювалась у зовні більш наукоподібній багатотомній праці «Історія УРСР» [42, с. 182, 463].

Натомість традиція справжнього дослідження УГКЦ тривала в українській діаспорі зусиллями таких авторів як І. Лисяк-Рудницький, Ю. Федорів, І. Химка [57; 58; 83; 85]. Особливо варто відзначити цінність праць двох останніх, адже окрім фактажу вони написані з використанням новітніх світових історіографічних тенденцій та методології. Тільки наявність діаспорної історіографії дозволила виокремити третій історіографічний етап – 1950-ті – 1980-ті роки.

Найбільш цінними є дослідження часів третього, новітнього, історіографічного етапу (1990-ті роки – початок XXI ст.). Представники цього етапу прагнуть до комплексного, позаконфесійного, наукового підходу, з залученням максимально широкої джерельної бази, незаангажованих, об'єктивних, оцінок. Найбільш цінними є праці І. Сковчиляса та О. Турія, в яких висвітлено широке коло проблем з історії впливу УГКЦ на українське національне життя [75; 76; 79-81].

Серед спеціальних праць, тобто присвячених суто історії УГКЦ, найбільшим є комплекс праць присвячений діяльності А. Шептицького [32;

70; 74]. Усі дослідники дотримуються спільної оцінки, що сформувалась ще за життя митрополита, про епохальний, величезний внесок цієї постаті у розвиток УГКЦ [32; 70; 74]. Також чіткий комплекс робіт присвячено одному з найважливіших питань: поширенню УГКЦ серед української діаспори [28; 33-35].

Окремим напрямком історіографії є дослідження українського представництва у Галицькому крайовому сеймі [86]. Тривалий час дослідження розвитку греко-католицизму на території Північної Буковини залишалися у затінку галичанознавства. Великим внеском в історіографію стали праці істориків Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича Нестора Мизака та Андрія Яремчука [62; 63]. У своїх публікаціях, особливо у двох монографіях, вчені дослідили питання як на інституційному (історія церковних споруд і т.п.) та особистому (біографії унійних священників). Спеціальну увагу вчені приділили буковинському напрямкові діяльності А. Шептицького.

Таким чином, за останні десятиліття УГКЦ користується великою увагою дослідників, що визнали її важливу роль у розвитку української ідентичності та національної свідомості.

Розділ 2.

УГКЦ в історичних процесах наприкінці XVIII ст. – першій половині XIX ст.

2.1. Основні віхи реалізації ідеї церковної унії в Україні у XVI – XVIII ст.

В умовах укладення Кревської унії наприкінці XIV ст. та інтеграції українських земель до католицьких Польського королівства та Великого князівства Литовського загострилася проблема становища православної церкви. Наростала залежність церкви від світських осіб, що не покращувало, а часто погіршувало моральний стан церкви [36, с. 471]. Важливу роль у реалізації ідеї унії належала Ордену єзуїтів.

Взаємини між православними та католиками загострилися внаслідок календарної реформи 1582 року. Доходило до силових зіткнень, особливо у Львові. Головним чинником політизації унійного питання було самопроголошення Московським царством власного патріархату з претензією на усі православні землі. Це викликало незадоволення в короля та наближеної до нього еліти та підвищило інтерес до унійного питання.

20 червня 1590 р. четверо владик руських єпархій (луцький — Кирило Терлецький, львівський – Гедеон Балабан, пінський – Лев Пелчицький, холмський – Діонісій Збируйський) склали проект про готовність визнати верховенство Папи за умови збереження церковного устрою та православної літургії. Папа Климент VIII ревно виступав за з'єднання церков. Позиції проунійних ієрархів посилювалися тим, що 1593 р. володимиро-берестейським владикою став впливовий та авторитетний колишній берестейський каштелян і сенатор Іпатій Потій [38].

Після офіційних слухань і переговорів 23 грудня 1595 р. у Ватиканському палаці відбулася урочиста церемонія прийняття Руської церкви до союзу з римською. Папа наказав вибити медаль та видав буллу

"Magnus Dominus" (Великий Господь), яка оголосила унію звершеною [16, с. 80].

Розв'язати протиріччя був покликаний церковний собор у білоруському місті Берестя. На його тлі відбувалась вирішальна фаза повстання С. Наливайка. Козаки були налаштовані антиуніатські [67]. Антиунійну пропаганду розгорнули православні братства. На дії антиуніатів впливали світські діячі, передусім князь Костянтин Острозький. Але Берестейський собор завершився поглибленням розколу, власне, обидві сторони розійшлися по двох окремих соборах, де прокляли один одного [9, с. 45]. Король підтримав унійне рішення собору.

У першій половині XVII ст. уніатська церква, хоча і була у більш вигідному становищі, аніж православна (що опилинась поза законом та вижила шляхом поєднання внутрішніх та зовнішніх чинників), переживала складний період становлення, маючи невелику підтримку серед населення. 1617 рік ознаменувався початком реформи унійного чернецтва на основі праці митрополита В. Рутського. У липні 1617 р. було засновано чернечий орден «Чину Св. Василя Великого». Чин мав виконувати виховну, освітню, місіонерську діяльність [33, с. 62, 69, 70].

Ще однією важливою подією на шляху до становлення УГКЦ в Україні було укладання Ужгородської церковної унії, яка поширила УГКЦ на Закарпатті [66]. У другій половині XVII ст. центр уніатства епізодично відроджувався у Києві, зокрема, впродовж митрополитства Гавриїла Коленди (1665–1674 рр.). Найважливішим досягненням була унія єпархій Київської митрополії: Перемиської (1691 р.) і Львівської (1700 р.) [90, с. 269]. Головним чином, на заході України унію поширювали І. Винницький та Й. Шумлянський (згодом єпископи: Перемиський та Львівський) [19, с. 100].

Головною постаттю доби оновлення був львівський владика (1715-1746), а згодом і київський митрополит (1729-1746) Атанасій (Шептицький) [23, с. 269]. Його обрали на елекційному соборі, за участі духовенства, братств і шляхти. Його владу закріпили наказ короля Августа II та пастирське

послань кийського унійного митрополита [25, с. 126, 171-175]. У XVIII ст. з посиленням позицій унійної церкви на Правобережжі, уніатські митрополити базувались у місті Радомишлі. З 1746 по 1795 рр. в місті була консисторія уніатської митрополії. Соціально-економічною основою посилення позицій УГКЦ на Правобережжі стало бурхливе зростання місцевого церковно-монастирського землеволодіння. [52, с. 29-31]. Втім, Коліївщина та інші потрясіння призвели до зменшення потенціалу уніатів. Отже, попри певні успіхи, наприкінці XVIII ст. унійна церква ще не вийшла з так би мовити «підвішеного», нестійкого становища.

2.2. Становлення УГКЦ в Австрійській імперії наприкінці XVIII ст. – першій половині XIX ст.

Кінець XVIII ст. позначився великими політичними змінами, які мали прямий вплив й на релігійно-церковне життя. Внаслідок поділів Речі Посполитої до складу Російської імперії були включені правобережні землі, де була поширена уніатська церква. Російська церква ставилась вороже до уніатів як до «зрадників» і тому за підтримки царизму знищила тут уніатську церкву [60, с. 458-464].

З іншого боку, анексія Австрійською імперією Східної Галичини (від Речі Посполитої) та Північної Буковини (від Османської імперії) мала позитивний вплив на становище уніатської церкви. Львівський єпископ Лев Шептицький один з перших ставив питання про збереження прав уніатів в Австрійській імперії та заснування митрополії на західноукраїнських землях. Згідно зауваження видатного галицького історика І. Кривецького, «львівський єпископ Лев Шептицький зумів піднятися до тої висоти, що, хоч сам був членом василіянського чину, то загальну справу – добро цілої руської церкви поставив вище від інтересів хоч би свого таки монашого ордену» [51, с. 49].

У записці до імператриці Марії-Терезії він, зокрема, наголошував на політичній користі для імперії від перетворення на духовний центр уніатів. Під впливом листів Л. Шептицького 28 липня 1774 року Марія Терезія видала 28 липня 1774 року наказ («патент»), яким зрівняла у правах католиків та греко-католиків. Важливо, що вперше уніати отримали офіційну назву греко-католики (католики відповідно називались римо-католики). Патент заклав основи функціонування УГКЦ в Австрійській імперії. Найважливіше, що діти священників мали право на державну службу, як шляхетські. Це заклало основи формування в історичній перспективі західноукраїнської інтелігенції. Також заборонялось змушувати священників відробляти панщину, називати їх «попами». Надважливою частиною просвітницьких заходів австрійської імператриці було заснування у Відні духовної семінарії при церкві Св. Варвари (Барбареум) у приміщенні бувшого єзуїтського колегіуму. При тому єпархіям Галичини було надано 14 місць щороку для навчання дітей греко-католицьких священників за рахунок імперської скарбниці [18].

Процес зрівняння християнських віросповідань в Австрійській імперії завершив імператор Йосиф II своїм наказом 13 жовтня 1781 р. Підґрунтям такої політики Габсбургів були ідеї «просвіченого абсолютизму», тобто такі, що спирались на ідеї доби Просвітництва про «загальне благо». Була проведена секуляризація монастирського майна. У 1783 р. у Львові було засновано Генеральну духовну семінарію для підготовки греко-католицьких священників. У 1787 року тут було створено «Руський інститут» (Studium Ruthenum) з українською мовою навчання філософії та богослов'я. Викладачами та ректорами були такі видатні постаті як А. Ангелович, І. Лаврівський, а випускниками знамениті члени «Руської трійці» М. Шашкевич та І. Вагилевич [65].

У 1807 році в результаті тривалих перемовин та різних впливів папа Пій VII видав буллу про відновлення Галицької митрополії у складі Львівської, Перемиської та Холмської єпархій [17]. Пізніше була заснована

Станіславська єпархія. У XIX – на початку XX ст. Галицьку митрополію очолювали послідовно вісім осіб: А. Ангелович (1808 - 1814); М. Левицький (1816 - 1858); Г. Яхимович (1860 - 1863); С. Литвинович (1863 - 1869); Й. Сембратович (1870 - 1882); С. Сембратович (1885 - 1898); Ю. Сас-Куїловський (1899 - 1900); А. Шептицький (1900 - 1944).

Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. греко-католицизм закріпилося й в інших українських частинах Австрійської імперії: Північній Буковині та Закарпатті. Поширення греко-католицизму на Буковині пов'язано передусім з постатями Теодора Лаврецького та Теодора Максимовича. У 1821 р. було відкрито побудований перший греко-католицький храм у Чернівцях Собор Успіння Пресвятої Богородиці. В адміністративному плані Буковинська єпархія ГКЦ підпорядковувалася Станіславській єпархії [62, с. 19-28].

Центром греко-католицизму на Закарпатті була Мукачівська єпархія, але її осередок перебував від 1780-х років в Ужгороді. Територіально єпархія охоплювала землі, що зараз перебувають у межах чотирьох держав: України, Румунії, Угорщини, Словаччини. У 1818 р. було засновано Пряшівську греко-католицьку єпархію, на території сучасної Словаччини. Багато для розвитку віри на Закарпатті зробили отці Андрій Бачинський, Олексій Повчій, Василь Попович [60, с. 512].

Специфіка розвитку культурного життя заходу України наприкінці XVIII – на початку XIX ст. полягала в тому, що культурний прошарок українців складала переважно греко-католицькі священники. Вже у цей час сформувалися основні напрямки їх діяльності. Велику роль відіграли священники у формуванні української літературної мови на базі розмовної, народної. Ця тенденцію намітив Іван Могильницький, лідер просвітницького гуртка священників-греко-католиків у місті Перемишль 1816 – 1817 років. Він є автором «Букваря славно-руського язика», статей про українську мову [11]. Мовна тематика займала основне місце у діяльності легендарної «Руської трійці». Так, Маркіян Шашкевич у 1836 році сказав проповіді українською мовою.

Ще одним напрямком діяльності священників було дослідження етнографії та історії. На Закарпатті А. Бачинський, М. Лучкай, О. Духнович та інші були авторами низки цінних розвідок [10]. Історію та етнографію вивчали члени «Руської трійці». Священики долучалися і до справи облаштування господарського життя. Наприклад, митрополит А. Ангелович сприяв побудові першої доменної печі на Прикарпатті [65].

Уся ця діяльність закономірно вилилася до провідної участі греко-католицьких священників в головній події історії західноукраїнських земель у ХІХ ст. – революції 1848 року, що була частиною так званої «Весни народів» Європи.

2.3. ГКЦ під час революційних подій 1848 – 1849 років

Назва «Весна народів» для подій у низці європейських країн у 1848 – 1849 роках пояснюється тим, що їх учасники прагнули піднести національні прагнення своїх народів. До того ж здебільшого панували династійні та станові категорії життя. У Галичині революція породила значну конкуренцію між поляками та українцями (русинами). Звичайно, згідно тогочасних умов це було конфесійне протистояння. Наприклад, Я. Головацький звинувачував поляків у тому, що вони вважали українську мову лише наріччям [8, с. 248].

Тому своє вирішальне слово мали сказати саме священники, хоч і не схильні за своїм покликанням до революційності. Саме католицька загроза стала могутнім подразником, що активізував УГКЦ. Греко-католицькі священники зайняли лояльну позицію до Габсбургів та його намісника.

20 квітня 1848 року депутація священників передала цісарському наміснику «Адрес русинів» для вручення імператору з проханнями про задоволення культурних потреб. Адрес підготував М. Куземський, а серед підписантів був єпископ Г. Яхимович – фактичний лідер українців [5, с. 32].

2 травня 1848 року у Львові була проголошена перша українська легальна політична організація Головна Руська Рада (існувала до 1851 року).

Хоча організацію очолив Г. Яхимович, більшість функцій узяв на себе М. Куземський. Рада почала видання першої української газети «Зоря Галицька», в якій основними авторами були священники. Священик Іван Гушалевич написав перший відомий гімн українців «Мир вам, браття, всі приносим» [13, с. 491–511]. Головна Руська Рада добивалась поділу Галичини на українську та польську частини. [5, с. 32]. Обговорювались також питання боротьби з акоголізмом, економічний захист селян [5, с. 36–38, 52, 64]. О. Заклинський вважав, що метою Ради було бажання здобути для русинів конституційні права [6, с. 38-39]. Використання церковної мережі полегшило заснування філій Ради у різних місцевостях Галичини.

Представники Ради, зокрема, вже згаданий О. Заклинський, взяли участь у роботі Слов'янського конгресу у Празі. Ще одним напрямком діяльності була участь у виборах до парламенту. В результаті зі 100 мандатів від Галичини українці отримали 26 (15 селян і 8 священників, серед них такі відомі постаті як А. Добрянський та Г. Яхимович). Основними вимогами депутатів був поділ Галичини на дві провінції та об'єднання всіх українських земель Австрійської імперії в один коронний край. Здебільшого зусиллями священників на місцях було зібрано 200 тисяч підписів на підтримку відповідної петиції.

У часи революції священники збагатили українську суспільно-політичну думку. Отець М. Бірецький закликав українців до більшої активності, дискутував з поляками [8, с. 238-239]. Отець Антін Петрушевич у брошурі «Кілька слів на захист руської національності» опонуючи полякам спирався на історичні дані про за давненість українського народу. З патріотичними віршами виступали А. Могильницький та М. Устиянович. У них вони проводили ідею тяглості та самобутності історії русинів [13, с. 299-477].

Широкої відомості пізніше здобув рукопис священника Василя Подолинського «Слово перестороги». Автор був переконаним соборником, вірив в існування великого 15-мільйонного українського народу, відстоював

право українців на незалежність, проте у складі федерації вільних слов'янських народів. Він виступав за українсько-польське порозуміння [14].

Таким чином, вже у середині XIX ст. УГКЦ виразно висунулась на перший план як захисник інтересів українського народу у протистоянні з поляками. Проте, великою проблемою було те, що більшість з тогочасних священиків у західноукраїнських землях сподівалися на підтримку Російської імперії, тобто становлення москвофільства. У другій половині XIX ст. саме ця проблема, поряд з продовженням протистояння з поляками, набула найважливішого значення.

Розділ 3.

Еволюція УГКЦ у другій половині XIX ст. – на початку XX ст.

3.1. Сприяння УГКЦ соціально-економічному розвитку українців

У XIX – на початку XX ст. українці західноукраїнських були переважно селянами. До революції 1848- 49 років вони мали відробляти панщину та ще низку повинностей. Це викликало злидні та повстання. Але і після скасування панщини у 1848 р. становище селян залишалося переважно важким. Найбільше селяни потерпали від таких явищ як сервітути (право пана на володіння лісами та угіддями), пропінація (виключне право пана на виробництво та продаж алкогольних напоїв, втягування селян у борги, спаювання), індемнізація (викупні платежі за земельні ділянки) [46, с. 7].

Можливості громадянської відповідальності та відповідних проектів забезпечувало священикам те, що вони були депутатами Галицького та Буковинського сеймів та парламенту Австро-Угорської імперії. Так, у галицькому сеймі відсоток священиків був найбільший за усі роки його існування (31 %). На другому місці майже з таким самим показником перебували селянські депутати [87, с. 83].

Корчма чи шинок у літературі та публіцистиці того часу стали символом селянських злиднів. Обплутані боргами за випивку, селяни змушені були продавати свою землю [73]. Засобом боротьби проти алкоголізації були засновані священиками «Братерства тверезості». Священики переконували селян відмовитися від вживання спиртних напоїв та принести у цьому клятву біля встановлених у селі хрестів. Важливою частиною місії священиків були їх проповіді, в яких вони переконували паству кинути пити. Митрополит Й. Сембратович у 1874 році переконав Папу Римського Пія IX надати цим братствам пільги [55, с. 26]. Особливі заслуги у справі боротьби тверезість мали такі отці як Д. Загайкевич, Й. Кобринський, Р. Мох, Г. Хомишин та

багато інших. В одному з послань спеціально проти пияцтва як тяжкого гріха виступив А. Шептицький [12, с. 78-91, 226].

У 1868 р. у Львові було засноване базове в історії українського національного руху товариство «Просвіта». Центральне місце в його діяльності посіли священики. Четвертим головою був О. Огоновський. Чверть почесних членів на початку ХХ ст. становили священики [59, с. 19, 37-41]. Вони видавали низку популярних брошур для народних мас. Одна з найбільш впливових брошур належала авторству отця Степана Качали і мала назву ««Що нас губить, а що нам помочи може? Письмо для руських селян». Її кількаразове видання загалом сягнуло близько тисячі примірників [46, с. 18].

Дуже важливим напрямком діяльності УГКЦ була участь у кооперативному русі, що розглядався як найкращих шлях подолання соціально-економічних проблем та зміцнення народної єдності [69]. Згаданий С. Качала брав участь у першому відомому великому кооперативному об'єднанні «Народна торгівля». Теодор Цегельський у 1904 р. заснував повітовий кредитний кооператив «Поміч» [29, с. 119]. Данило Танячкевич брав участь у заснуванні перших кредитних товариств.

Найкращим знавцем бджолярства став отець Іван Наумович, організатор відповідних товариств, автор книжок на цю тематику. Станіславський парох Й. Раковський був великим спеціалістом з розведення худоби. Низка священиків, наприклад, о. С. Бурачок брали участь у товариствах з продажу худоби. Отець І. Чапельський був заступником голови Торговельно-промислового товариства «Союзний Базар», що торгував канцелярією [72, с. 59-61]. Священики УГКЦ брали участь в організації виставок промисловості та господарства (зокрема, у Коломій), демонструючи вирощені ними за допомогою найновітніших способів ведення господарства овочів та фруктів, або зроблені власноруч вироби (наприклад, вирізьблені шахові фігури, бокали).

Найактивнішу діяльність розгорнуло кооперативне товариство «Сільський господар», що було засноване у 1899 р. на чолі з отцем Томою Дуткевичем та скарбником отцем Олександром Левицьким. Цей коопертив ставив за мету розвивати землеробство, городництво, садівництво, бджолярство [71]. Товариство проводило з'їзди (віча), де виголошувалися доповіді про господарські справи, видавало часопис «Господарська часопись».

Сільський священик Остап Нижанківський на початку ХХ ст. був засновником кооперативного молочарства. У 1904 р. він заснував у селя Заводові на Стрийщині «Союз молочарських спілок». Одна з крамниць Союзу існувала у Чернівцях. У 1913 р. союзом була закладена Стрийська школа молочарства [69].

Отже, діяльність УГКЦ сприяла покращенню соціального захисту українців та вдосконаленню господарського життя. Все це разом зміцнювало становище українського народу.

3.2. УГКЦ як чинник розвитку української культури

Покликання священика невід'ємно від його просвітницької, місіонерської, діяльності. Тому закономірно, що для УГКЦ провідним напрямком діяльності на культурній ниві була освіта, власне, просвітництво. Імператор Йосиф II сприяв цій справі, бо він зобов'язав священиків здійснювати опіку шкільництвом. При чому руська мова була визнана однією з офіційних мов. Мали право священики й на приватні уроки. Провідником просвітництва стала організована передусім стараннями священиків львівське товариство «Просвіта». Товариство відкривало філії, читальні. «Просвіта» разом з українськими членами австрійського парламенту боролась за право викладання у школах Галичини українською мовою, що і було досягнуто у 1874 році у Львівській гімназії [59].

У 1881 р. у Львові виникло «Руське педагогічне товариство» (від 1912 р. – Українське). Чільне місце серед його членів займали священики. Показово, що на меморіальній дошці, що встановлена у Львові на стіні будинку за адресою вулиця Театральна 22, серед чільних діячів товариства вказано п'ять священиків: В. Ільницький, І. Чапельський, Т. Лежогубський, Т. Войнаровський, О. Базюк. Серед інших згадаємо отця О. Стефановича. У крамницях товариства можна було придбати твори Т. Шевченка та І. Франка, іноземну класику, зокрема, у перекладах того ж І. Франка [22].

Митрополит А. Шептицький підтримав рух за права українських студентів Львівського університету. У 1910 році виголосив у парламенті промову з закликом задовольнити прагнення українців [70, с. 220].

Величезним є внесок греко-католицьких священиків у розвиток музичної культури та мистецтва. Загальновідомим є внесок Михайла Вербицького – автора музики гімну «Ще не вмерла Україна». Остап Нижанківський у 1885 році заснував музичне видавництво «Музикальна Бібліотека», в якому серед іншого, вперше опублікував твори Миколи Лисенка у Галичині. О. Нижанківський був почесним членом львівського музичного товариства «Боян». Представниками музичного мистецтва, організаторами хорів, збирачами пісень, композиторами, були отці Йосип Вітошинський, Євген Купчинський, Іван Лаврівський. Віктор Матюк.

Ціла низка священиків проявили себе як поети та письменники. Микола Устиянович був близький до «Руської трійці». У 1860-х роках був послом до Галицького крайового Сейму. Є автором низки віршів, деякі з яких стали народними піснями. У двадцяти двох різних журналах розміщував свої твори Іван Наумович. Посол до Галицького Сейму Йосип Красицький написав сатиричну поему «Будятинці», про яку позитивно відгукнувся І. Франко.

Багато священиків були покровителями образотворчого мистецтва. У 1910 р. було створено комітет для встановлення першого на західноукраїнській території пам'ятника Т. Шевченку у місті Винниках на Львівщині. До членів комітету увійшли священики, наприклад, о. Г. Гірняк.

На відкритті пам'ятника у 1913 р. від «Просвіти», що й стала головним ініціатором та реалізатором ідеї, виступав о. Т. Лежогубський. У 1913 р. митрополит А. Шептицький передав в дар. народові велику колекцію, що стала основою Національного музею у Львові [74, с. 115-116].

Пов'язано з діяльністю священиків і заснування театру. У середині XIX ст. цей жанр розвивав шляхом влаштування аматорського театру у сільській окрузі Коломиї отець Іван Озаркевич. Основною репертуару були твори Івана Котляревського [56, с. 84]. У першому театрі Галичини «Руська бесіда» ставилися вистави представника славетного роду Барвінських отця Осипа Барвінського, присвячена Павлу Полуботку. Отець Омелян Огоновський був відомий драмами про династію князів Острозьких.

Як переконливо довів дослідник Іван Куций, священики УГКЦ зберігали стійкий інтерес до історіографічних студій. І хоча їх інтерпретації були переважно москвофільськими вони пожвавили історичну думку, накопичили значний джерелознавчий матеріал. Йдеться про таких священиків як А. Петрушевич, Б. Дідицький [53, с. 40-62].

Непересічним був внесок священиків в етнографічну справу. Прикладом такого священика є отець Олекса Волянський, що служив на Станіславщині. Він співпрацював з видатними етнографами В. Шухевичем та В. Гнатюком, був обраний членом Наукового товариства імені Т. Шевченка [20]. Сільський священик з Львівщини Михайло Зубрицький був дійсним членом НТШ. Він організував до села Мшанець етнографічну подорож товариства, збирав предмети народного мистецтва [7; 30].

Отже, УГКЦ зробило великий внесок у формування української модерної культури західноукраїнських земель, що підкреслило її значення української церкви.

3.3. Діяльність УГКЦ серед української діаспори Північної та Південної Америки

Одним із важливих явищ історії України був процес формування української діаспори, що припав на кінець XIX – початок XX ст. (так звана, «перша хвиля»). Зокрема, декілька сотень тисяч українців оселились на території Північної та Південної Америки, де почався складний процес формування українських спільнот. Хоча головним було завдання соціально-економічного облаштування, також важливим завданням було збереження національної ідентичності, що тоді означало передусім релігійно-конфесійну приналежність. На американські континенти переселялись люди здебільшого з заходу України, які переважно належали до греко-католицької церкви. Як раз релігійна єдність була часто єдиним, що їх єдало, адже переважала регіональна ідентичність (галичанин, закарпатський русин, буковинець) [33].

Українцям довелося долати протидію католиків (здебільшого поляків) та православних, які намагалися навернути українців у власні конфесії. Незважаючи на це, на початку XX ст. українці власними силами будували церкви і каплиці та просили прислати їм священників. У Бразилії наприкінці XIX – на початку XX ст. видатними пастирями були отець Нікон Роздольський, представник ордену Василіян у місті Куритиба Сильвестр Кізима [24, с. 7, 12]. Про свої проблеми в Бразилії отець Сильвестр звітував настоятелям в Галичині. В своїх листах отець Сильвестр писав про душпастирські пріоритети і труднощі.

У 1908 році з Бразилії до провінції Місьйонес в Аргентині було надіслано отця Климентія Бжуховського. При церквах були засновані українські школи та організації, навчальні релігійно-соціальні школи. У 1909 році отець Ярослав Карп'як заснував в Апостолесі першу українську школу і читальню імені М. Шашкевича. У 1912 р. отці Іван Сенишин та Омелян Ананевич організували читальню в Азарі та клуб «Україна» в Апостолесі [25, с. 46-50].

За розпорядженням митрополита УГКЦ Сильвестра Сембратовича, у грудні 1884 р. до міста США Шенандоа прибув священник Іван Волянський, що прбув тут до 1889 року. У 1886 році він збудував тут першу греко-

католицьку церкву на Американському континенті [34; 35]. Після цього зведено храми у Кінгстоні, Гейзелтоні, Оліфанті та Джерсі Сіті. І. Волянський прагнув залучити до душпастирської праці у США галицьких священиків. Найпомітнішим з них був Григорій Грушка. Значними віхами у процесі ствердження УГКЦ на північноамериканському континенті були філадельфійський та гаррисбурзькі з'їзди, заснування Товариство греко-католицьких священиків імені Св. Кирила і Мефодія», «Товариства Руских Церковних Громад в Сполучених Державах і Канаді».

У серпні 1902 року митрополит Андрей Шептицький опублікував пастирське послання «До духовенства у справі візитаторів для українців греко-католиків у Канаді і Сполучених Штатах», в якому висловився за процес поширення УГКЦ у цих країнах. Внаслідок клопотань А. Шептицького у Римі 26 березня 1907 року Папа Римський іменував василіянина Стефана Ортинського (чернече ім'я – Сотер) титулярним єпископом Давлії з призначенням для греко-католиків у США [32]. У серпні Сотер Ортинський прибув до Нью-Йорка. Владика Сотер не отримав самостійної єпархії, а став єпископом-помічником усіх латинських єпископів, у єпархіях яких знаходилися його вірні [45]. Дуже важливе значення мав двохмісячний візит до Канади та США А. Шептицького у 1910 році. З його участі відбулося посвячення у жовтні 1910 року катедри Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії у Філадельфії [4].

У 1913 році Рим наділив Сотера Ортинського «повною і звичайною юрисдикцією» та створив із Греко-католицької церкви у США незалежну від латинських єпископів екзархію під опікою Апостольського делегата у Вашингтоні [43, с. 360-368].

Отець Олекса Пристай, що прибув з Галичини до американського міста Скрантон на початку ХХ ст., зазначав, що його паства складалась здебільшого з шахтарів. Найважливіше для отця було встановити контакт з громадою задля фінансування церкви. З цим завданням він впорався [15, с. 8, 30-35].

12 липня 1912 р. Папа Пій XI призначив отця Микиту Будку першим єпископом для українців Канади [28]. Він організовував парафії, будував церкви і школи, засновував бурси – імені Митрополита А. Шептицького в Сан Боніфас та імені Шевченка в Едмонтоні, а також Дівочу академію Пресвятого Серця Христового в Йорктауні, притулки для сиріт, народні доми, осередки «Просвіти», допомогіві товариства, започаткував часопис «Канадійський Українець», видав молитовник. У 1913 р. отець Микита організував Собор українських католицьких священників, на якому були затверджені правила Русько-Католицької Церкви в Канаді.

Головним чином, зусиллями А. Шептицького у 1907 – 1914 роках було засноване та діяло у Львові та Америці «Товариство св. Рафаїла для охорони руських емігрантів з Галичини і Буковини» [84]. Товариство навіть видавало газету «Емігрант» з довідковою інформацією.

Отже, у важких умовах українському населенню Північної та Південної Америки вдалося зберегти свою ідентичність, тобто власне перетворитись на українську діаспору. УГКЦ відіграла вирішальну роль у цьому процесі. Велику відданість своєму народу та жертвність продемонстрували представники греко-католицького духовенства. Діяльність серед української діаспори сприяла ствердженню греко-католицької церкви як української національної наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Подальша історія тільки зміцнила цей процес, знову ж таки в тому числі за участі української діаспори.

ВИСНОВКИ

1. Джерельна база вивчення впливу УГКЦ на процес формування модерної української нації переважно включає актові та наративні документи. Найціннішими є ті, що відображають безпосередній контакт священників з паствою, взаємовпливи мирян та їх духовних наставників, а також праці священників на різну тематику, що свідчать про значний культурний рівень духовенства.
2. Історіографія теми мала чотири основні етапи, впродовж яких відчувався прогрес у дослідженні від фактографічних студій до розширення тематики та якості досліджень. Перший етап охоплює кінець XVIII – першу половину XIX ст. з головною увагою до Берестейської унії та її апологетики. Другий етап - друга половина XIX – першій половині XX ст. - покращення рівня досліджень, передусім через появу Наукового товариства імені Т. Шевченка. Третій етап охоплює другу половину XX ст. Його специфікою є те, що усі дослідження зовереджувалися в українській діаспорі. В окупованій комуністичним режимом Україні державний атеїзм та пригнічення українців унеможливлювали відповідні дослідження. На четвертому етапі (кінець XX – початок XXI ст.) історіографія вийшла на новий якісний рівень органічного поєднання конфесійної та світської історіографій.
3. Перетворення УГКЦ на національну церкву українського народу на території Австрійської (Австро-Угорської імперії) зумовлено трьома головними обставинами: 1) існуванням більш просвіченого, європейського, політичного режиму, що намагався враховувати баланс різних інтересів; 2) порівняно високим рівнем освіченості духовенства, що перетворювало його у часто єдине джерело знань та авторитети для народу; 3) існуванням конкурентності між українцями та поляками у Галичині, передусім за національно-релігійною ознакою; 4) гоніння на УГКЦ у Російській імперії, що, таким чином, надавало шанси австрійському уряду використати УГКЦ у геополітиці і чим мала нагоду користуватися і УГКЦ.

4. Процес зміцнення значення УГКЦ у житті населення західноукраїнських земель був нерівномірним. Найбільш потужним він був у Східній Галичині, найменше відчувався у Закарпатті.
5. Великою проблемою у другій половині ХІ – на початку ХХ ст. було існування москвофільських настроїв у великої частини священників, особливо Закарпаття. Однак великий успіх УГКЦ полягав в тому, що найталановитіші отці пристали на сторону народовського, українофільського руху, що втілювалося передусім у співробітництві низки з них з «Просвітою» та Науковим товариством імені Т. Шевченка. Остаточний удар по москвофільству завдав митрополит А. Шептицький.
6. Велике значення у зміцненні УГКЦ мав доступ священників до громадсько-політичної діяльності завдяки їх присутності серед депутатів Галицького та Буковинського сеймів та загальноімперського парламенту.
7. Запорукою успішного поширення впливу УГКЦ було те, що священники діяли в усіх можливих напрямках: соціально-економічному, громадському, культурному.
8. Великий внесок УГКЦ зробило у подоланні алкоголізму як соціального явища, заснуванні кредитних та кооперативних установ. У роботі використовувалися як суто моральні, релігійні, мотиви, так і загальногуманітарні.
9. Духовенство було одним з головних організаторів традиції заснування та розвитку цілої низки громадських об'єднань: «Галицько-Руської матиці», «Народного дому», «Просвіти», «Руського педагогічного товариства» та інших. Це сприяло пожвавленню громадського життя.
10. Багато священників взяли участь у процесі творенні української культури у різних її галузях: художній поезії та прозі, мистецтві. Їх діяльність сприяла підвищенню рівня агрокультури.
11. Традиції, що закладали у родинях священники, були потужним джерелом для формування світської інтелігенції наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. І

хоч діти багатьох священників вже не обирали їх шлях, вони несли в собі традиції батьків.

12. Важливим та актуальним напрямком діяльності УГКЦ була діяльність серед української діаспори. Стикаючись як з внутрішніми, так і з зовнішніми проблемами, УГКЦ вдалося тим не менш закласти основи організаційної структури та сприяти збереженню національної ідентичності, консолідувати українців.

13. Потенціал УГКЦ зумовив збереження авторитету цієї церкви у подальшому житті великої частини українців, незважаючи на усі несприятливі умови. З цих випробувань УГКЦ вийшла як одна з національних церков українського народу. Дослід УГКЦ має бути використаний і у наш час, особливо у меценатській, благодійній, капеланській діяльності. Гуманітарні проблеми нарастають і УГКЦ має можливість втілити свій багатий досвід в їх подоланні.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

1. Войнаровський Т. Спогади з мого життя // Історичні постаті Галичини XIX-XX ст. Наукове Товариство ім. Шевченка, Нью-Йорк, 1961. С. 15-78.
2. Войнаровський Т. Вплив Польщі на економічний розвиток Руси України // Перший український Просвітньо-економічний конгрес / за ред. І. Брика і М. Коцюби. Львів : Друкарня НТШ, 1910. С. 370–427.
3. Волянський О. А. Мої спомини про Івана Франка // Спогади про Івана Франка ; упоряд., вст. ст. і прим. М. Гнатюка. Львів, 1997. С. 491 – 501.
4. Головацкий Я.Ф. Историческій очерк основания галицко-русской матицы и справозданье первого собору ученых русских и любителей народного просвещения. Львов, 1850. 111 с.
5. Головна Руська Рада (1848-1851): протоколи засідань і книга кореспонденції / За ред. О. Турія, упорядн. У Кришталович та І. Сварник. Львів: Інститут Історії Церкви Українського Католицького Університету, 2002. 270 с.
6. Записки Алексея Заклинського, приходника старих Богородчан. Торонто: Добра книжка, 1960. 122 с.
7. Зубрицький М. Село Мшанець Старосамбірського повіта. Матеріали до історії галицького села. Вступна розвідка і акти ч. I-LII (з планом) // Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. 1906. Т. 70, кн. 2. С. 114-167.
8. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835 - 1849, Вид. К. Ординський. Збірник філологічної секції НТШ. Львів, 1909. Т. 11-12. 463 с.
9. Костецький К. Записи душпастиря: Хроніка парохії греко-католицької в Чернівцях від ей існовання аж до часу біжучого (1774-1918). Листи священика Келестина Костецького з Чернівців до митрополита Андрея

Шептицького (1900-1914) / Упорядкув. Н. Мизака, А. Яремчука. Чернівці: Букрек, 2019. 192 с.

10. Лучкай М. Історія карпатських русинів церковна і світська (давня і нова аж по наш час) написана на матеріалі достовірних авторів, королівських грамот та архівних документів Мукачівської Єпархії Михайлом Лучкаєм, придворним настоятелем храму п. д. м. в італійському м. Лукка, ужгородським священиком, перед тим єпархіальним секретарем [Текст] : У 6 т. / М. М. Лучкай. Ужгород: Ужгородський держ. ун-т, 1999. Т. 1 : Від найдавніших часів до приходу мадярів у Язигію та Дакію. Ужгород: [б. в.], 1999. — 197 с. Т. 2 : Містить в собі статус цих країв від приходу мадярів по 1690 рік. — [Б. м.]: [б. в.], 2000. 388 с.; Т. 3 : / пер. з латин. А. М. Ігнат ; дешифрування рукоп. Ю. М. Сак ; голова редкол. Е. В. Швед. [Б. м.]: [б. в.], 2002. — 323 с. Т. 4 : [Б. м.]: [б. в.], 2003. 326 с. Т. 5 : Історія Мукачівської єпархії, укладена Іваном Пастелієм, старшим настоятелем Мукачівського капітулу, а видана Михайлом Лучкаєм, луккським придворним настоятелем / пер. з нім. М. І. Зимомря ; дешифр. рукопису, пер. з лат. М. В. Орос ; гол. редкол. Е. В. Швед. Ужгород: [б. в.], 2004. 251 с.

11. Могильницький, І. Ведомость о Русском Языке / підгот., вступ. ст. і прим. В. Грещука; Прикарпат. ун-т імені Василя Стефаника, Ін-т українознавства. Івано-Франківськ: Плай, 2003. 130, [1] с.

12. Пастирські листи слуги Божого Митрополита А. Шептицького. — Торонто, 1965. 277 с.

13. Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. К. : [б. в.], 1965. — 695 с.

14. Подолинський В. Слово перестороги. [Сянік, 1848] / вступ. ст., приміт. і пер. з пол.: Ф. І. Стеблій. Львів: НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2001. 86 с.

15. Пристай О. З Трускавця у світ хмародерів: минулого й сучасного. Репринтне видання. Дрогобич: Коло, 2010. 252 с.

16. Сенік С. Основні документи Берестейської унії. Львів: Свічадо, 1996. 89 с.
17. Фундація Галицької митрополії у світлі дипломатичного листування Австрії та Святого Престолу 1807–1808 років: Збірник документів / Упорядкув., вступна стаття та коментарі В. Ададунова; Наук. ред. І. Скочиляс. Львів: Вид-во Українського католицького університету, 2011. – 190 с.

ЛІТЕРАТУРА

18. Андрохович А. Віденське Barbareum. Історія королівської генеральної греко-католицької семінарії при церкві св. Варвари у Відні з першого періоду її існування (1775-1784) / Праці гр.-кат. Богословської Академії у Львові. Т. I-II. Львів, 1935. Ч. 1. С. 43-213.
19. Антонович, В. Нарис становища православної церкви на Україні від половини XVII до кінця XVIII ст. // Розвідки про церковні відносини на Україні–Руси XVI – XVIII ст. Львів, 1990. Т. VIII. Репринт. Львів, 1991. С. 81-154.
20. Арсенич, П. А. Волянський Олекса Миколайович // Тернопільський енциклопедичний словник. У 4 т. Т. 1 А – Й. – Тернопіль, 2004. С. 303.
21. Біла С. Перехід Перемиської і Львівської єпархій до унії (кінець XVII – початок XVIII ст.) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Вип. IV. Дрогобич, 2000. С. 96 – 120.
22. Білавич Г. Савчук Б. Товариство «Рідна школа» (1881 - 1939). Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. 208 с.
23. Блажейовський Д. Ієрархія Київської Церкви (861 - 1996). Львів: Каменярь, 1996. 567 с.
24. Бурко В., о. Отці Василяни у Бразилії. Прудентополіс: Видавництво ОО. Василян, 1984. – 122 с.
25. Василик М. Українські поселення в Аргентині. Мюнхен : Український

Вільний Університет, 1982. 147 с.

26. Великий А.Г., ЧСВВ. 3 літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. В 9 т. Рим, Львів: Вид.ОО. Василіян “Місіонер,” 2000. Т. V: XVII ст.

27. Вінцковський Д. Григорій Яхимовичъ и современное русское движение. Львів. [б. в.]. 1892. 95 с.

28. Волік Н. Никита Будка – перший єпископ Рутенської Греко–Католицької Церкви у Канаді: процес обрання. Українське релігієзнавство. Київ, 2017. № 83. С. 139–146.

29. Гелей С. Для загального добра. Вплив Української Греко-Католицької Церкви на становлення та розвиток кооперативного руху в Галичині // Дзвін. 2003. № 4. С. 117–125.

30. Гвоздевич С. Михайло Зубрицький – дослідник сім’ї та сімейної обрядовості бойків // Народознавчі Зошити. 2008. № 3-4. С. 392-396

31. Гнатюк В. Національне відродження австро-угорських українців (1772–1800 рр.). Відень: Союз Визволення України. 1916. 64 с.

32. Гнідик І. Митрополит Андрей Шептицький і проблема становлення Греко-Католицької Церкви в США (аспект подолання конфлікту між греко-католиками із Закарпаття та Галичини) / Гнідик Ірина // Болісні травми минулого: історична правда та імперативи сумління. XVI Міжнародна наукова конференція студентів і молодих науковців 12-13 квітня 2013 року. Львів, Інститут релігії і суспільства Українського католицького університету. С. 224-233.

33. Гнідик І. До проблеми статистики та національно-релігійних ідентифікацій української еміграції у США (кінець XIX – початок XX ст.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. Вип. 2. Ч. 1. С. 177-180.

34. Гнідик І. Перша українська греко-католицька парафія у США // Мандрівець (Тернопіль). № 3 (111). 2014. С. 23-27.
35. Гнідик І. Роль Греко-Католицької Церкви у національно-культурному становленні української еміграції у США // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. Львів: Логос, 2015. Том I. С. 493-501.
36. Грушевський М. Історія України-Руси: [в 11-ти т., 12-ти кн.]. К.: Наук. думка, 1994. Т. 5: Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV – XVII в. 704 с.
37. Грушевський М. С. Очерки истории украинского народа. Киев: Лыбидь, 1990. 396 с.
38. Гудзяк Б. Криза і реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії / переклад Марії Габлевич, ред. Олега Турія. Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2000. 426 с.
39. Захаревич І.В. Роль греко-католицького духовенства у національно-релігійному русі в Галичині в середині XIX ст. // Болісні травми минулого: історична правда та імперативи сумління»: матеріали XVI міжнародної наукової конференції (Львів, 12-13 квітня 2015 р.) / Упоряд.: Я. Кіт. Львів: Український католицький університет, 2015.– С.40-51.
40. Зінченко А.Л. Католицькі та уніатські єпископські маєтки на Правобережній Україні наприкінці XVIII ст. // Український історичний журнал. 1984. № 1. С. 98-104.
41. Зубрицький Денис. Хроніка міста Львова / Наук. ред.: Ярослав Дашкевич, Роман Шуст. Переклад з польської І. Сварника; коментарі М. Капраля. Львів: Центр Європи, 2002. 602 с.

42. Історія Української РСР. У 8 т. У 10 кн. Т. 3. Україна в період розкладу і кризи феодально-кріпосницької системи. Скасування кріпосного права і розвиток капіталізму (XIX ст.). Київ: Наук. Думка. 1978. 607 с.
43. Качараба С. Греко-Католицька Церква у США наприкінці XIX - на початку XX ст.: проблеми становлення // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012. –Вип. 21. С. 361-368.
44. Кащак І. Митрополит Андрей Шептицький і постанови Української Католицької Церкви в Сполучених Штатах Америки / Пер. з англ. А. Гнип. Львів: Свічадо, 2004. 92 с.
45. Кащак І. Преосвященний Стефан Сотер Ортинський, “Кир Сотер” – перший греко-католицький єпископ у Сполучених Штатах Америки 1907-1916. Філадельфія, 2007. 16 с.
46. Качор А. Роля духовенства і церкви в економічному відродженні Західної України. Вінніпег, 1992. 30 с.
47. Кинах Г., ЧСВВ. Вельямина Рутського Правила для монахів Ч. св. Василя В. // Записки Чина св. Василя Великого. Жовква: Вид. ОО. Василян, 1924. Т. I. Вип.1. С.56-72.
48. Ковальчук А. Історико-географічні особливості поширення уніатства на українських землях у XVII ст. // Історія релігій в Україні. Тези повідомлень XVII Міжнародного круглого столу. Львів, 1997. С. 92 – 94.
49. Ковальчук А. Територія діяльності Уніатської (Греко-католицької) церкви у XVIII ст. (період найбільшого поширення Церкви в Україні) // Історія релігій в Україні: Матеріали VIII Міжнародного круглого столу (Львів, 11 –13 травня 1998 р.). Львів, 1998. С. 118 – 120.
50. Косач Т. М. Ужгородська унія: передумови виникнення та причини укладення // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 6: Історичні науки. 2011.

- Вип. 8. С. 30–37.
- 51.Кревецький І. Галичина в другій половині XVIII ст. Огляд нових видань // Записки НТШ. Львів, 1909. Т. 91. Кн. V. С. 33-94.
- 52.Крижанівський О. П. Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України. К., 1991. 127 с.
- 53.Куций І.П. Українська науково-історична думка Галичини (1830-1894 рр.): рецепція національної історії. – Тернопіль: Джура, 2006. – 220 с.
- 54.Лаба В. Географія та хронологія боротьби галичан за тверезість у XIX – XX ст. (короткий довідник). Львів, 2002 17 с.
- 55.Лаба В. Не пийте, хлопці. – Вкраїна просить... Історія боротьби галицьких українців за своє духовне визволення. – Львів, 2000 – 87 с.
- 56.Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів / К. Левицький. – Л. : Друк. О. Василяна у Жовкві, 1926. 736 с
- 57.Лисяк-Рудницький І. Вклад Галичини в українські визвольні змагання // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. К.: Основи, 1994р. С. 49-59.
- 58.Лисяк-Рудницький І. Українці в Галичині під австрійським пануванням // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. К.: Основи, 1994. Т. 1. С. 413-451.
- 59.Лозинський М. Сорок літ діяльності «Просвіти» (в 40-літній ювілей товариства). Львів: Друк. НТШ, 1908. 72 с.
- 60.Лужницький Г. Українська Церква між Сходом і Заходом. Нарис історії Української Церкви. Філадельфія: Провидіння. 1954. 723 с.
- 61.Марчук В. В. Українська греко-католицька церква: іст. нарис. – Івано-Франківськ : Плай, 2001. 164 с.
- 62.Мизак Н., Яремчук А. Два століття служіння Богові і нації: УГКЦ на Буковині. Чернівці: 2016. 320 с.
- 63.Мизак Н., Яремчук А. Нарис історії УГКЦ на Буковині. Львів – Чернівці: Український католицький університет, 2021. 492 с.
- 64.Паславський І. Галицька митрополія: Історичний нарис. Львів, 2007.

- 127 с.
- 65.Паславський І. Антоній Ангелович та його місце в історії української церкви // Львів (1256-2006): Церква і суспільство. Статті й матеріали. Львів:"Логос", 2006. С. 90-98.
- 66.Пекар А. Ужгородська унія та її творці (1646 – 1996) // Записки ЧСВВ. Секція II. Том XV (XXI). Вип. 1-4. Рим, 1996. С. 247-300.
- 67.Плохій С. Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні. – Вид. 2-ге, випр. Київ: Критика, 2006. 494 с.
- 68.Похилевич Д. Уніатська церква – ворог українського народу. Львів: [б. в.]. 1960. 84 с.
- 69.Прокіп А. В. Участь греко-католицької церкви в розбудові кооперативних інституцій Галичини наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. // Вісник Львівської комерційної академії. Серія „Гуманітарні науки”. 2010. Вип. 9. С. 122–129.
- 70.Расевич В. Митрополит Андрей (Шептицький) і проблема національно-політичної консолідації українців (1900–1918 роки) // Ковчег, 2000, №2, С. 212–223.
- 71.Романченко А. Крайове товариство «Сільський господар» у Львові 1899-1944. Нью-Йорк, 1970.– 600 с.
- 72.Рудянин І. П. Участь греко-католицьких священників у кооперативному русі на території Східної Галичини у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки: Збірник наукових праць. 2010. № 4. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2010. С. 57–63.
- 73.Савчук Б. Корчма: алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у ХІХ - 30-х роках ХХ ст. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – 245 с.
- 74.Середа О. Митрополит Андрей Шептицький – покровитель українського мистецтва: штрихи до портрета ,// Записки Львівської

- національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. 2015. Вип. 7 (23). С. 111-118.
- 75.Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII – XVIII століть: організаційна структура та правовий статус. Львів : Вид-во УКУ, 2010. ххiv + 832 с. + 16 с.
- 76.Скочиляс І. Програма реформ у Львівській єпархії в післязамойський період: візитаційні інструкції Атанасія (Шептицького) 1732 та 1739 років // Ковчег. 2000. Ч. 2. С. 347-371.
- 77.Слободянюк О.Р., Глушкова Н.М. Внесок І. Могільницького у націєтворчі процеси України у I пол. XIX ст. // Інтелігенція і влада. Зб. наукових праць. Вип. (40). Одеса, ОНПУ, 2019. С.178-186.
- 78.Стеблій Ф.С. Початки українського національного руху в Галичині // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність //Збірник наукових праць Львівського інституту українознавства ім. І.П. Крип'якевича 1995. Ч. 2. С. 59–71.
- 79.Турій О. Греко-католицька церква і зародження українського національно-визвольного руху в Галичині: 1772—1848 // Історія державності України: Проблеми вивчення у вузі (Тези доповідей і виступів на республіканській студентській науково-методичній конференції 15-17 квітня 1992 р. м. Київ). Київ: КПІ, 1992. Ч.2. С.3-5.
- 80.Турій О. Політичні аспекти діяльності митрополита Андрея Шептицького // Ковчег 7. Львів, 2015. С. 277-286.
- 81.Турій О. Українське духовенство і національно-політична боротьба в Галичині під час революції 1848-1849 років // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 9: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стеблія / За ред. Олени Аркуші та ін., упор. Остап Серета і Олена Аркуша. Львів 2001, с. 159-180.
- 82.Ульяновський В.І. Історія церкви та релігійної думки в Україні: Навч. посібник: у 3-х кн. Кн. 2. Середина XV- кінець XVI століття. К.: Либідь, 1994. 256 с.

83. Федорів Ю. Історія церкви в Україні. Торонто, 1967. 364 с.
84. Франків І. Товариство св. Рафаїла у Львові (1907–1914) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр. Львів: Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, 2008. Вип. 17. С. 67-72.
85. Химка І.-П. Греко-католицька церква і національне відродження в Галичині 1772-1918 // Ковчег: Збірник статей з церковної історії. Львів, 1993. Ч. 1. С. 73-107.
86. Чорновол І.П. Українська фракція Галицького крайового сейму. 1861-1901: (нарис з історії укр. парламентаризму). Львів: Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2002. 288 с.
87. Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму. Львів, 2010. 228 с.
88. Шевченко О. Громадська діяльність Тита Войнаровського // Український історичний журнал. К., 2008. № 2 (479) (бер.-квіт.). С. 86-91.
89. Шкрібляк М. Становище православ'я на Правобережній Україні у постберестейський період і причини переходу західноукраїнських єпархій на унію з Римом // Релігія та Соціум. 2010. № 1 (3). С. 77-82.
90. Ярош О. Формування української діаспори в Аргентині // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2013. Вип. 23-24. С. 406-412.